

УДК 371.378.011

Анастасія Ратушинська

АРТ-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена обґрунтуванню потенціалу арт-педагогіки як актуального супроводу в професійній підготовці майбутнього вчителя. Розглянуто взаємозв'язок арт-педагогіки із загальною педагогікою. Виявлено специфіку залучення мистецтва у навчальний процес. Розкрито арт-педагогічний супровід як новий вид супроводу освітнього процесу, спрямований на індивідуально-особистісне сприйняття і ціннісне осмислення змісту навчання і виховання, на оптимізацію та гуманітаризацію освітньої взаємодії, на створення умов для творчої самореалізації педагогів.

Ключові слова: арт-педагогіка, виховання, навчання, художня культура, мистецтво, особистість, розвиток, творчість, психіка.

Статья посвящена обоснованию потенциала арт-педагогика как актуального сопровождения в профессиональной подготовке будущего учителя. Рассмотрена взаимосвязь арт-педагогика с общей педагогикой. Выявлена специфика привлечения искусства к учебному процессу. Раскрыта арт-педагогическая поддержка как новый вид сопровождения образовательного процесса, направленный на индивидуально-личностное восприятие и ценностное осмысление содержания обучения и воспитания, на оптимизацию и гуманитаризацию образовательного взаимодействия, на создание условий для творческой самореализации педагогов.

Ключевые слова: арт-педагогика, воспитание, обучение, художественная культура, искусство, личность, развитие, творчество, психика.

The article seeks to substantiate the potential of art-pedagogy as a current support in the professional training of future teachers as well as to show the interrelation of art-pedagogy and general pedagogy, and to demonstrate the specificity of attracting art into the learning process. The article offers a description of art-pedagogy as a new kind of support of the educational process. The method is aimed at the individual perception of education and self-development, and understanding of its value. Art-pedagogy helps to optimize the process of educational interaction and to create conditions for a creative self-realization of teachers. As the main areas of art and educational activities can be considered promotion and organization of independent art teacher participants of the educational process and creation of educational space system of moral and aesthetic interaction through the integration of art, education, psychology and other areas of human nature.

Key words: *art-pedagogy, education, training, art and culture, art, personality development, creativity, psyche.*

Глобальні процеси, що розгортаються на соціально-економічному, інформаційному, духовному рівні в масштабах планети, загострюють проблему вдосконалення системи освіти відповідно до викликів часу. В умовах перетворення української школи зростає науково-практична необхідність пошуку ефективних моделей, інноваційних форм і методів побудови освітнього процесу, які зможуть забезпечити сприятливі умови для особистісного та професійного самовизначення людини.

Класичні університети звертаються до нових освітніх технологій – особистісного зростання студента, орієнтованих на варіативність, суб'єктність, творчу індивідуальність майбутніх фахівців, максимально готових до практичної діяльності, здатних швидко включитися в творчі інноваційні процеси, бути успішним в професійній діяльності і виявляти високий рівень готовності до її виконання. Сказане повною мірою відноситься до майбутніх вчителів. З метою відродження духовних загальнолюдських цінностей особливо актуальною є поява арт-педагогіки.

Арт-педагогіка – сучасний, практикоорієнтовано формуючий напрямок педагогічної науки, що вивчає природу, закономірності, принципи, механізми і універсальні способи залучення засобів мистецтва для вирішення різноманітних педагогічних завдань.

Ідея арт-педагогічного супроводу професійної підготовки вчителя, переходячи з області дискусій в область практичного застосування, зустрічає на своєму шляху суперечності між:

- об'єктивною можливістю мистецтва всебічно впливати на складно організуючу природу людини і недостатнім теоретико-методологічним обґрунтуванням використання його педагогічного потенціалу в сучасній освіті;

- наявністю багатовікової практики застосування мистецтва для вирішення завдань розвитку, виховання, навчання і відсутністю науково-педагогічного узагальнення сукупного історичного досвіду, що дозволяє сформулювати фундаментальні основи арт-педагогіки як самостійного напрямку педагогічної науки;

- прагненням сучасного студента до професійно-особистісного самовираження і творчої самореалізації в освітньому процесі та недостатньою готовністю викладачів педагогічного ВНЗ до створення умов для його реалізації на основі збагачення змісту і форм професійної підготовки засобами мистецтва;

- професійною потребою і об'єктивною можливістю вдосконалення умов підготовки майбутнього вчителя засобами мистецтва і відсутністю комплексного обґрунтування арт-педагогічного супроводу освітнього процесу, який забезпечує цю підготовку.

Дані протиріччя свідчать про наявність проблеми, яка полягає в необхідності теоретико-методологічного та наукового обґрунтування

системи арт-педагогічного супроводу професійної підготовки майбутнього вчителя.

Новій школі потрібен новий вчитель, який уміє слухати, чути і розуміти сучасних дітей, здатний цілісно сприймати педагогічну реальність і бути готовим до відкритого творчого діалогу з усіма учасниками освітнього процесу. Разом з тим аналіз матеріалів досліджень, пов'язаних з підготовкою майбутніх вчителів у педагогічних ВНЗ країни (С. Гончаренко, І. Зязюн, Є. Ісаєв, Д. Иванова, К. Митрофанов, О. Соколова, Л. Коваль, М. Лещенко, Н. Ничкало, А. Орлов, О. Савченко, С. Сісоєва, О. Сухомлинська, А. Торхова, М. Каган, І. Туревський, І. Федотенко та ін.), виявляє ряд тривожних тенденцій. Перш за все це проблема низької мотивації до майбутньої професії, відсутність інтересу до дисциплін педагогічного профілю, пасивність студентів на заняттях. Інформаційна і теоретична перенасиченість змісту освіти, зокрема дисципліни «Педагогіка», академічний характер взаємодії в системі «викладач – студент» не забезпечують належного осмислення феномена дитинства, феномена становлення людини, не розкривають ціннісних підстав педагогічної діяльності. Сама система підготовки майбутнього вчителя потребує перетворення, у посиленні творчої складової освітнього процесу, розширенні можливостей для професійно-особистісного самовираження і самореалізації студентів відповідно до сутності педагогічної професії.

Ефективним засобом вирішення зазначених проблем може стати мистецтво з його провідною функцією «олюднення» (М. С. Каган) і здатністю всебічно впливати на складноорганізуючу тілесно-душевно-духовну природу людини.

Історія налічує безліч прикладів використання мистецтва в соціально-освітній сфері для осягнення світоустрою, розуміння сутності явищ і самого себе. Великі мислителі античної цивілізації Піфагор, Демокрит, Платон, Арістотель бачили в мистецтві джерело становлення гармонії і порядку у всьому всесвіті, в тому числі і в людській душі. Про педагогічні можливості мистецтва і художньо-образні засоби писали в своїх роботах О. М. Корженко, Е. А. Заргарьян, Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Н. Ю. Сергеева, Л. Н. Толстой, Е. В. Таранова, Р. Штейнер, К. Д. Ушинський, І. Я. Яковлев, С. Т. Шацький, Т. А. Соколова, В. А. Сухомлинський та ін.

Підготовка вчителя, яка включає формування професійної позиції фахівця, безумовно, не може обмежуватися використанням суто раціонально-логічних форм засвоєння змісту педагогічної освіти. Теоретичні знання, пропоновані студентам, далеко не завжди здатні забезпечити співпереживання глибоким духовним процесам становлення людини, емоційну причетність до життєвої проблематики учнів, викликати особистісне ставлення до майбутньої професійної діяльності [2]. У зв'язку з цим комплексне дослідження можливостей залучення потенціалу мистецтва до процесу професійної підготовки майбутнього вчителя стає

актуальним завданням педагогічної науки. В якості серйозної причини її рішення на інноваційному рівні можна розглядати інтенсивний розвиток нового наукового напрямку, що вивчає природу, закономірності, принципи, механізми залучення мистецтва до вирішення різноманітних педагогічних завдань, названого арт-педагогікою (О. С. Булатова, Ж. С. Валєєва, М. В. Гузева, Є. А. Копитін, Е. В. Зауторова, І. В. Міщеріна, В. Н. Соколова, Е. В. Таранова, Л. Д. Лебедева, Ю. С. Шевченко, А. В. Крепица, Н. Ю. Шумакова). Міждисциплінарний, практикоорієнтовний характер арт-педагогіки, яка об'єднує потенціал мистецтва, педагогіки, психології, в повній мірі відображає тенденцію до інтеграції знань, властивої сучасній гуманітарній науці, може стати продуктивним в справі модернізації підготовки фахівців для соціально-педагогічної сфери.

Мета статті – теоретико-наукове обґрунтування системи арт-педагогічного супроводу професійної підготовки майбутнього вчителя в освітньому процесі

Мистецтво в усі часи було найважливішим засобом прилучення до загальнолюдських цінностей через власний внутрішній досвід, через особисте емоційне переживання, через особисту участь у творчому процесі. Воно виражає і формує ставлення людини до навколишнього світу, до всіх явищ буття, до самого себе, ненав'язливо вводить в світ культурних цінностей і людських відносин, стимулює розвиток творчого початку. Воно унікальним чином дає перетворюючу силу внутрішніх ресурсів людини, сприяє особистісному зростанню і благотворно впливає на психіку [3;10].

Зауважимо, що сьогодні у застосуванні елемента «арт» педагогами відчувається деяка метафоричність, оскільки в даному випадку мистецтво не є безпосередньою метою діяльності, а стає лише засобом вирішення професійних завдань. Це прямо відноситься до арт-педагогічної діяльності, яка оперує засобами мистецтва для вирішення професійних педагогічних завдань, не переслідуючи при цьому спеціальних цілей серйозної художньої освіти.

Сутність арт-педагогіки, яка в даний момент знаходиться в стадії становлення, інтерпретується вітчизняними авторами вкрай різноманітно.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури [1; 7; 11] пропонується наступне визначення: арт-педагогіка – інноваційна, здоров'язберігаюча технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Відповідно до цього арт-педагогічна діяльність – узагальнююче поняття, яке включає всю сукупність педагогічних дій щодо реалізації педагогічних задумів і цілей засобами мистецтва.

У якості основних сфер арт-педагогічної діяльності можна розглядати стимулювання і організацію педагогом самостійної художньої творчості учасників освітнього процесу, а також створення в освітньому просторі системи морально-естетичної взаємодії на основі інтеграції мистецтва, педагогіки, психології та інших областей людинознавства [12].

Види діяльності в арт-педагогіці:

- образотворча діяльність (традиційні і нетрадиційні техніки: штрихування, каракулі, пальчиковий живопис, монотипія, кляксографія, «штампування», акватуш, граттаж, колаж, малювання на мокрому папері, на склі, долоньками, нитками, мильними бульбашками, повітряними фломастерами, природними матеріалами);
- художня праця (ліплення, аплікація, орігамі, тістопластика, квілінг та ін.);
- музична діяльність (слухання музики, спів, гра на музичних інструментах);
- танцювально-рухова діяльність (танцетворчість, ритміка);
- театралізована діяльність (драматизація, куклотерапія, психогімнастика);
- ігрова діяльність (піскотерапія, пальчикова гімнастика, ігри з водою, природним матеріалом та ін.) [4; 9].

Музика – всього лише частина нашого життя, але вона вплетена в життя так, що бере активну участь в загальному русі перетворення людини і світу. Тільки коли музика почута, вона стає дієвою силою. Музика – складний процес, так як в ньому беруть участь композитор, виконавці, слухачі. Вона складна і всередині себе, представляючи багатшарову структуру форм і змістів, які звучать. Музика певним способом впливає на слухачів, знаходить відгук у глибинах душі людини і формує в його свідомості музичні образи оригінальною мовою – пульсацією ритмів, наростанням і спадами мелодії, динамікою, тембром та іншими виразними засобами. Слухач за формами музичної мови повинен почути порухи людської душі в їх найвищому естетичному звучанні.

Говорячи про театр, згадуємо слова: «Життя – театр, і всі ми в ньому актори...». Театр – дивовижне мистецтво, яке дає можливість прожити кілька різних життів протягом одного, реального життя. Не завжди ми можемо істинно висловлювати свої почуття і емоції, не виходячи за рамки прийнятих норм поведінки. Театр дає нам таку можливість. Випліскуючи все, що накопичилося, театр лікує, дозволяючи негативним емоціям не затримуватися в нас.

Кіно зараз багато хто вважає досить примітивним жанром мистецтва. Його імідж добряче зіпсувала незліченна кількість низькопробного кіно: «мильних серіалів», кримінальних серіалів, де багато крові, жорстокості, насильства і хамства. Але ж є світове кіно, класика. Є рідне, вітчизняне добре, старе і сучасне, нове кіно, що відображає наше минуле і сьогодення, де ми дізнаємося себе, наших близьких і знайомих, де ми можемо поглянути на себе з боку, що іноді дуже корисно. Заперечувати роль якісного кіно в вихованні та навчанні не варто.

Говорячи про образотворчі види мистецтва, згадуємо слова про те, що, живучи серед красивих предметів, споглядаючи красиве, неможливо бути негарним. Питання тільки в тому, що поняття краси у кожного своє. З цього правильного визначення поняття «краси, красивого» і варто

починати кожному вчителю. Правильному – з точки зору загальнолюдського розуміння. По-справжньому, красиве - красиво для всіх і зрозуміло всім. Всім – культурним і освіченим людям [2; 6].

Арт-педагогіка має із загальною педагогікою єдині кінцеві цілі – допомогти дитині навчитися розуміти себе та жити в злагоді з самим собою, навчитися жити разом з іншими людьми, навчитися пізнавати навколишній світ за законами краси і моральності. Іншими словами, допомогти особистості розвиватися в її соціалізації і самореалізації.

Але є у арт-педагогії і свої специфічні, тільки їй властиві цілі – це формування етичного і естетичного «імунітету» особистості в процесі розвитку її духовно-моральної культури.

Етичний «імунітет» ми визначаємо як інтегральну якість особистості, яка забезпечує її стійкість перед аморальними явищами у мікро- і макросередовищі, адекватність її реакції на швидко мінливу соціальну ситуацію в суспільстві, мобілізацію її духовних ресурсів для подолання як матеріальних, так і світоглядних спокус, що ведуть до негативного морального спрямування.

Естетичний «імунітет» – характеристика духовного новоутворення особистості, що несе в собі такі якості, як уміння відрізнити красу від красивості, гармонію від дисгармонії, хаосу, еkleктики в мистецтві, в людині [6].

Особливістю арт-педагогії є те, що вона оперує засобами мистецтва та художньо-творчої діяльності. Вона не підміняє собою художню освіту і виховання, а доповнює їх і надає процесу розвитку, навчання і виховання нову специфічну спрямованість. Арт-педагогіка має на увазі використання в освітньому процесі образотворчих засобів мистецтва, спільну художню творчість педагога і учня, «вплетене» у найрізноманітніші види навчальної та позанавчальної діяльності.

Сучасна арт-педагогіка реалізує себе в двох сферах людської діяльності: в науці і в практиці.

У якості концептуальних ідей арт-педагогії виділяють наступне: ідея гуманізації, ідея креативності, інтегративності та ідея рефлексивності. Гуманізація – стрижень нового педагогічного мислення, основна установка якого – сходження до особистості, до людини як вищої цінності. Ідея гуманізму – основоположна для арт-педагогії, вона перетворюється в принцип діяльності арт-педагога, якщо реалізується по відношенню до кожної дитини незалежно від художніх, інтелектуальних та інших здібностей дитини. Віра в індивідуальність дитини передбачає велику роботу вчителя над самим собою, над своїм ставленням до дітей, які не викликають симпатії педагога. Пріоритет віддається виховним цілям над цілями навчання: насичення процесу навчання вічними проблемами добра і зла, любові і мудрості, краси і гармонії та ін.

Креативність включає в себе чотири аспекти: креативне середовище, креативна особистість, креативний продукт, креативний процес. Особистість стає креативною, створюючи в процесі творчої діяльності

продукт лише в умовах вільного креативного середовища. Творча здатність не може виникнути в результаті примусу. Тому перед арт-педагогом постає питання, як створити умови, що стимулюють творчість. Спонтанність, тобто мистецтво, яке використовує вчитель, не дає конкретних рішень, але розширює простір уяви дитини, вчить його слухати і довіряти власним відчуттям.

Ідея рефлексивності – це готовність і здатність людини творчо осмислювати і переборювати проблемно-конфліктні ситуації; вміння знаходити нові смисли і цінності, адаптуватися в незвичних міжособистісних системах відносин, ставити і вирішувати неординарні практичні завдання. В якості основного показника рефлексивної культури особистості розглядається її здатність працювати в умовах невизначеності, що свідчить про взаємозв'язок рефлексії та творчості особистості, про значення рефлексії у формуванні мотивації школярів до саморозвитку.

Ідея інтегративності закладена в самій сутності арт-педагогіки. Насамперед це інтеграція мистецтва, педагогіки, психології та інших галузей людинознавства. Гармонійне поєднання всіх видів і форм організації різноманітної художньої діяльності спрямоване на збагачення морально-естетичного вигляду учня. Крім того мова йде про поєднання трьох модальностей (зорових, слухових і кінестетичних відчуттів) у становленні досвіду дитини. У кожного домінує своя модальність. Щоб досягти порозуміння на несвідомому рівні, необхідно давати матеріал у трьох модальностях одночасно [5; 8].

Аналіз природи мистецтва, механізмів його дії на людину, історичної та сучасної освітньої практики дозволяє виділити три основних напрямки цільового призначення арт-педагогіки.

1. Доцільна інтеграція можливостей мистецтва і педагогіки в освітньому процесі здатна створювати сприятливі умови для виходу на інше, якісно нове сприйняття, уявлення, розуміння змісту навчально-виховного процесу;

2. Арт-педагогічні засоби здатні максимально оптимізувати умови педагогічної взаємодії;

3. Арт-педагогічні засоби можуть стати в освітньому процесі джерелом неявній діагностики [1; 5].

Вихідним регулятивом будь-якої діяльності є її принципи. Вони нормують поведінку і задають тон будь-яким проявам в рамках того або іншого процесу. Арт-педагогічна діяльність здійснюється на основі особливих принципів, що забезпечують специфіку природи взаємодії учасників освітнього процесу. Коротко позначимо суть принципів арт-педагогічної діяльності.

1. Принцип інтеграції педагогічного та мистецького потенціалу.

2. Принцип спонтанності самовираження засобами мистецтва.

3. Принцип творчої взаємодії учасників освітнього процесу.

4. Принцип єдності свідомого і несвідомого, раціонального та ірраціонального в арт-педагогічному процесі.

5. Принцип свободи інтерпретацій художньої продукції в рамках арт-педагогічної взаємодії [8].

З'єднання понять «арт» і «педагогіка» відводить нас від процесів виховання, навчання в їх загальному і професійному розумінні, але призводить до живого конструктивного союзу вчителя і дитини, вчителя і батьків у школі та установах додаткової освіти у просторі культури і мистецтва. Об'єктивна здатність мистецтва всебічно впливати на людину з його складно організованою тілесно-душевно-духовною природою говорить про своєчасність і актуальність розвитку ідей арт-педагогіки, які покликані зіграти свою роль у вирішенні завдань гуманітаризації сучасної освіти.

Мистецтво є універсальним педагогічним засобом, що дозволяє вибудувати арт-педагогічний супровід як новий вид супроводу освітнього процесу, спрямований на індивідуально-особистісне сприйняття і ціннісне осмислення змісту навчання і виховання, на оптимізацію та гуманітаризацію освітньої взаємодії, на створення умов для творчої самореалізації учнів і педагогів.

Отже, арт-педагогічний супровід – гнучка система дій по інтеграції арт-педагогічної діяльності в освітній процес з метою його успішної реалізації та створення сприятливих умов для становлення особистості.

Можливість введення в освітній процес ВНЗ арт-педагогічного супроводу професійної підготовки майбутнього вчителя визначається наступними умовами:

- готовністю викладача до здійснення арт-педагогічного супроводу, що виявляється в наявності у нього гуманітарної професійно-педагогічної позиції і стійкої мотивації на використання можливостей мистецтва у професійній діяльності, теоретичних знань про закономірності і механізми дії мистецтва в освітньому процесі, про принципи арт-педагогічної діяльності, модельного уявлення про логіку розвитку арт-педагогічного процесу і окремого арт-педагогічного заняття;

- педагогічною доцільністю введення засобів мистецтва в освітній процес, обґрунтованою в ході аналізу вимог державних стандартів дисципліни;

- створенням і підтримкою в освітньому просторі ВНЗ арт-педагогічного середовища, що передбачає насичення освітнього простору джерелами художніх образів і вражень, дотримання принципів арт-педагогічної діяльності, матеріально-технічне оснащення;

- відсутністю у студентів непереборних внутрішніх бар'єрів для включення в ситуацію арт-педагогічної взаємодії;

- наявністю в розпорядженні викладача і студентів предметного навчально-методичного комплексу, що забезпечує системність, безперервність, варіативність і гнучкість арт-педагогічного супроводу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у поєднанні педагогіки і різних видів мистецтва в усіх їх проявах, що дозволяє нам освоїти нові методи навчання і виховання,

найбільш сучасні і актуальні на сьогоднішній день. Завдяки цьому стає можливим зробити навчання більш результативним, творчим і доступним для кожної людини. Крім того, до очевидних переваг арт-педагогіки слід віднести те, що її грамотне і систематичне використання підвищує можливості пошуку нових творчих шляхів в педагогіці в цілому. Все це сприяє кращому освоєнню дітьми і дорослими наук і мистецтв, а також – духовному і моральному розвитку, яке так актуально сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булатова О. С. Арт-педагогический подход в образовании / О. С. Булатова – Тюмень : Изд-во ТГУ, 2004. – 230 с.
2. Иванова Д.И., Митрофанов К.Р., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы. Понятия. Инструкции. – М. : АПК и ПРО, 2003. – С. 101–112.
3. Каган М. С. Философия культуры : учеб. пособ. / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1996. – 415 с.
4. Копытин Е. А. Арт-терапия / Е. А. Копытин. – М. : Новые горизонты, 2006. – 336 с.
5. Корженко О. М., Заргарьян Е. А. Артпедагогика сегодня: цели и перспективы развития // Теория и практика образования в современном мире: материалы III междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). – СПб. : Реноме, 2013. – С. 95–97.
6. Лебедева Л. Д. Арт-терапия в педагогике // Педагогика. – 2000. – № 9. – С. 27–34.
7. Медведева Е. А., Левченко И. Ю., Комиссарова Л. Н., Добровольская Т. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Академия, 2001. – 248 с.
8. Сергеева Н.Ю. К вопросу о содержании понятия «арт-педагогика» / Н.Ю. Сергеева // Вестник докторантов, аспирантов, студентов: ЧГПУ – 2008. – № 1 (11). – Т. 2. – С. 114–120.
9. Таранова Е. В. Артпедагогический практикум по работе с дошкольниками: игры, упражнения, занятия / Е. В. Таранова – Ставрополь : Ставропольсервисшкола, 2003. – 95 с.
10. Шевченко Ю. С. Принципы арттерапии и артпедагогики в работе с детьми и подростками / Ю. С. Шевченко, А. В. Крепица. – Балашов : Изд-во Балашов. пед. ин-та, 1998. – 53 с.
11. Арт-педагогика, обучающий курс [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://vk.com/event31346120>
12. Соколова Т. А. Артпедагогика как инновационная сфера научного знания и педагогической практики [Электронный ресурс] / Т. А. Соколова. – Режим доступа: http://konarjev.blogspot.com/2014/03/blog-post_19.html